

—Nikola Anušić, Ines Puljić i Filip Vukuša—

ISSN 0353-295X (Tisak) ISSN 1849-0344 (Online)
 Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
 Vol. 46, Zagreb 2014

UDK 329.18(497.5)"1941/1944"(091)
 izvorni znanstveni rad
 nanusic@ffzg.hr
 puljic.ines@gmail.com
 fvukusa@gmail.com
 DOI: 10.17234/RadoviZHP.46.7

Obljetnice Minhenskog puča u dnevnom tisku Nezavisne Države Hrvatske

Obljetnice Minhenskog puča (9. studenoga), jednog od najvažnijih datuma nacionalsocijalističkog *vjerskog kalendara*, javno su obilježavane u Zagrebu od 1941. do 1944. godine. U radu se na temelju članaka objavljivanih tim povodom u zagrebačkim dnevnim listovima Hrvatski Narod i Nova Hrvatska analiziraju sinkretički i aproprijacijski elementi kulta *minhenskih mučenika* te njihova funkcija u prenošenju ideološkog sadržaja komemoracije u javni diskurs Nezavisne Države Hrvatske.

Uvod

Od dolaska nacista na vlast u Njemačkoj u siječnju 1933. godine pa okvirno do početka Drugog svjetskog rata, provedena je učinkovita nacifikacija njemačkoga društva.

Jedan od značajnih vidova toga procesa bilo je sanktificiranje temeljnih postulata nacističke ideologije kroz stvaranje kulta vođe, krvi i tla. Obavijene aurom pseudoreligijskog misticismizma, *obredne svečanosti* novog kulta bile su pomno, upravo liturgijski osmišljene. Međutim, u javnoj samoidentifikaciji nacističkog režima pseudoreligijski vokabular nije imao samo manifestnu funkciju nego je bio i supstancijalan. Opozivom autentičnog smisla i sadržaja kršćanskih rituala i kultova te njihovom potonjom nacifikacijom, omogućena je svjetonazorna revolucija s prividom vrijednosnog kontinuiteta.¹ Takvim subverzivnim obratom postignuta je dvostruka svrha. S jedne strane, omogućena je iskustvena kontekstualizacija nove ideologije proizašla iz potrebe da naše posebne doživljaje gradimo na tekstu ranijih iskustava,² a s druge strane, omogućena je posredna legitimizacija nove ideologije kroz vrijednosnu identifikaciju novog i supstituiranog značenja.

¹ VONDUNG 2005: 88.

² *U svim modelima iskustva naše posebne doživljaje uvijek gradimo na prijašnjem kontekstu kako bi oni uopće postali razumljivi; Prije svakog novog iskustva naš um je već predisponiran shematskim okvirom, tipičnim obrascem doživljenih stvari. Opažanja nekog objekta ili čina znači njegovo smještanje unutar takvog sustava očekivanja utemeljenog na sjećanju.* CONNERTON 2004: 11.

Nacistički kult minhenskih mučenika neobično je zoran primjer nacifikacije kršćanskog kulta mučenika po prikazanom modelu. Uspostava kulta partijskih (ekvivalent crkvenih) prvomučenika koja počinje uspostavom nacističke vlasti, a vrhunac doživljava 1935. godine izgradnjom memorijalnog Ehrentempela na minhenskom Königsplatzu, prirodno se nastavlja na dugu tradiciju kulta kršćanskog mučeništva. Preuzimajući kršćanski kontekst, događaj iz studenoga 1923. godine biva radikalno reinterpretno. On prestaje biti avanturistička eskapada političkih ekstremista sa tragičnim posljedicama (besmislena smrt) i postaje izraz dosljednog idejnog predanja, ultimativnog žrtvovanja za višu vrijednost (svetačka žrtvena smrt).

Time, zapravo, nova ideologija posredno postaje dionikom smislenog sustava dugog kontinuiteta. Identifikacija kršćanskog mučeništva za apsolutnu istinu sa stradanjem u službi političke ideje uzdigla je nacističku ideologiju na pijedestal mističnog otkrivenja, istinitog puta koji će ispraviti stara zastranjenja, otkriti prikrivene neprijatelje, ispraviti počinjene nepravde. Tako ideologija, posredstvom tradicionalnog (kršćanskog) konteksta mučeničke smrti, biva legitimizirana mučeništvom učinjenim u njeno ime. Okupljanjem preživjelih sudionika nacističkog puča iz 1923. godine u Red krvi stvoren je nacistički pandan apostolskim prvacima, a obrednim posvetama nacističkih zastava okrvavljenom zastavom Reda, nacističkim svečanostima dan je pseudosakramentalni značaj. Jedan ritual biva opozvan drugim.³ Komemoriranje *krvavog krštenja*, kojim je započinjala nacistička memorija, postala je jedna od središnjih nacističkih svetkovina (svojevrni nacistički zapovijedani blagdan) koju su tijekom Drugog svjetskog rata, zajedno s nacističkom ideologijom, preuzimali pronacistički satelitski režimi u cijeloj Europi, tako i ustaški režim u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

U ovom radu pokušat ćemo prikazati kako se obljetnice Minhenskoga puča, kao jednog od temeljnih datuma nacionalsocijalističkog *vjerskog kalendara*, uvode u javni diskurs Nezavisne Države Hrvatske. Analiza koju donosimo je dvoslojna. S jedne strane, usmjerena je na analizu odnosa ustaških tiskovina prema temi komemoracije minhenskih žrtava s obzirom na količinu i vrstu sadržaja koji joj se posvećuju, a s druge strane, na pristup pojedinih autora temi s obzirom na interpretativnu slojevitost novinskoga teksta i njihovu propagandističku funkciju. Analiza polazi od teze S. Taylora da nacističke komemoracije u sebi sadržavaju *središnje komponente ideološkog sustava koji se svjesno nastojao izraziti "misterijima" mita i simbola*.⁴ U tom smislu zanimalo nas je kako se kroz novinski uvodnik ostvaruje inicijacija čitateljstva u mitologizirani ideološki sadržaj te kako se taj sadržaj prenosi - prenose li se komemorativni tekstovi iz njemačkih izvora u integralnom obliku, ili postoje naznake aproprijacije *mita* kroz njegovo sinkretiziranje sa srodnim

³ CONNERTON 2004: 15.

⁴ TAYLOR 1981: 505.

domaćim aspektima. U tom slučaju, željeli bismo ustanoviti o kojim se sadržajima radi i u kojoj mjeri oni odražavaju namjernu tendenciju sasvim određene svrhe.

Analiza je temeljena na novinskim tekstovima objavljivanim u zagrebačkim dnevnim listovima Hrvatski narod i Nova Hrvatska u razdoblju od studenoga 1941. do studenoga 1944. godine. Riječ je o najtiražnijim i najutjecajnijim dnevnicima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u kojima su pisale perjanice ustaškog novinstva. Dnevnik Hrvatski Narod, koji je uređivao Mile Budak, bio je službeno ustaško glasilo. U njemu su surađivali Ivo Bogdan, Matija Kovačić, Stipe Čorlukić i drugi istaknuti režimski novinari. List je bio pokrenut 1941. s uspostavom NDH nakon što je 1939. godine bio zabranjen u Kraljevini Jugoslaviji.

Nova Hrvatska bila je po tiraži drugi zagrebački dnevni list. Dnevnik je pokrenut u travnju 1941. godine pod imenom Novi List. Iste godine (12. studenoga) bio je preimenovan u *Nova Hrvatska*. Uređivao ga je Vilim Peroš.

U radu su također korišteni arhivski fondovi Hrvatskog državnog arhiva: HDA-212 Predsjedništvo vlade NDH, u prvom redu dokumenti vezani uz djelovanje Povjereništva za novinstvo pri Predsjedništvu Vlade, HDA-237 Glavno ravnateljstvo za promičbu pri Predsjedništvu Vlade NDH, HDA-1078 Hrvatska izvještajna služba pri Predsjedništvu Vlade NDH te HDA-239 Hrvatski dojavni ured *Croatia*.

Sustav državno kontroliranog novinstva i obljetnice Minhenskoga puča u NDH

Dnevni tisak je u novoj konstelaciji društvenih i političkih odnosa po proglašenju Nezavisne Države Hrvatske zauzimao mjesto glavnog posrednika putem kojega se u javnost plasirala ustaška percepcija unutrašnje i vanjske politike te svih aspekata društvenoga života. Kako bi novinstvo uistinu postiglo ovu funkciju, ustaška je vlast pribjegli rigoroznoj cenzuri medijskih sadržaja. Ulogu medija u očima vlasti najbolje opisuje često citirana Okružnica koju je po stupanju na čelo Povjereništva za novinstvo pri Predsjedništvu vlade Nezavisne Države Hrvatske uredništvima listova odaslao povjerenik Mijo Bzik i koja na jednom mjestu okuplja temeljna načela kojih se novinar u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj trebao pridržavati.⁵ U prvoj od dvadeset i četiri točke koje donose upute što i kako pisati stajalo je:

Cjelokupno novinstvo u ustaškoj Hrvatskoj mora u prvom redu biti narodno, a zatim ustaško. U Ustaškoj Hrvatskoj ne može i ne smije biti vrludanja, špekulacije, laktaštva ili saboterstva. Prema tome svatko mora pisati ustaški i cijeli ton novina mora biti stopostotno ustaški i to u svakom pogledu, svugdje i svagda, ustaški do kraja.⁶

⁵ Ademović na nekoliko mjesta pogrešno kao autora ovoga dokumenta navodi Miju Puka. ADE-MOVIĆ 2000: 67 i dalje.

Okružnica je bila ideološka nadgradnja zakonske regulative koja je među ostalim *Zakonskom odredbom o promjeni zakonske odredbe o prijekom sudu i zakonske odredbe o pokretnom prijekom sudu* iz srpnja 1941. godine za prekršitelje kojima se dokaže da su *pisanjem, tiskanjem, izražavanjem ili širenjem knjiga, novina, proglasa, letaka ili slika* djelovali protiv novoga režima predviđala smrtnu kaznu.⁷ Stvarne razmjere cenzure i njene manifestacije uistinu je teško procijeniti dijelom zbog fragmentirane arhivske građe, a osobito zbog autocenzure samih autora. Cilj ustaške vlasti zapravo je bio odgojiti novi naraštaj novinara koji su trebali steći potrebno *iskustvo* kako bi postali učinkoviti transmittori volje centralne vlasti, čemu svjedoči Ivo Bogdan, vodeći novinar u NDH i osnivač lista Hrvatski narod, kako su *u načelu službeni krugovi protivnici svake cenzure*, ali je cenzuru ipak bilo potrebno provoditi *dok novinari ne budu u stanju sami izravno interpretirati dane im upute*.⁸

Cenzuru je u ustaškom režimu provodio niz službi i ureda koji su nastajali, gasili se i jedni na druge prenosili ovlasti. Uz raznim razdobljima, djelovali su HDNU (Hrvatski dojavni novinski ured), HIS (Hrvatska izvještajna služba), DIPU (Državni izvještajni promičbeni ured) i GRP (Glavno ravnateljstvo za promičbu).⁹ Uz ove urede ključan zupčanik u mehanizmu državne cenzure bio je Hrvatski dojavni ured *Croatia*, novinska agencija ustaškoga režima koja je obavljala selekciju vijesti iz neutralnog i savezničkog tiska, a potom ih plasirala uredništvima određujući ton i naglaske dnevnog tiska. HDU *Croatia* je obavljala ulogu posrednika između sustava državne cenzure i novinskih uredništava, donoseći uz pojedine vijesti i obvezujuće opaske o tome kako i na kojem mjestu objaviti pojedinu vijest, a vijesti su ponekad označavane i opaskom *upozoravamo!*¹⁰ kako bi se naglasila važnost njihovoga objavljivanja. Na taj način i ova je novinska agencija, kao integralni dio općega sustava cenzure, imala ključan utjecaj na uređivačku politiku dnevnih listova.

Minhenski puč je u nacionalsocijalističkom ideološkom imaginariju *kodiran* kao jedan od temeljnih formativnih događaja, *rame uz rame* osnutku Nacionalso-

⁶ HDA 212, Predsjedništvo Vlade Nezavisne Države Hrvatske, kutija 1, Povjereništvo za novinstvo pri Predsjedništvu Vlade Nezavisne Države Hrvatske, b.b.

⁷ NOVAK 2005: 278-279.

⁸ *Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske* 1942: 40.

⁹ LABUS 2010: 102-103; Ingerencije DIPU vidi u: *Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske* 1942: 37-38. Usp. NOVAK 2007: 156-157.

¹⁰ Kao primjer možemo u kontekstu obljetnica Minhenskoga puča izdvojiti slučaj iz 1942. kada je ovom naznakom označena agencijska vijest DNB-a: *Fuhrer je u svom govoru ironizirao tvrdnju neprijatelja, da mu nije uspjelo zauzeti Staljingrad. Staljingrad je čvrsto u njemačkim rukama, a ostala uporišta neprijatelja neizplate se postati drugim Verdunom. Vrieme ne igra nikakvu ulogu. Ono što je hitno, to je postignuto: nijedan brod ne može više ploviti uz Volgu.* HDA 239, HDU *Croatia*, knjiga 127, Političke vijesti, 8. studeni.

cijalističke stranke 24. veljače i Hitlerovom preuzimanju vlasti 30. siječnja 1933. godine.¹¹ Reinterpretacija do koje je došlo po nacističkom preuzimanju vlasti smišljeno je perpetuirala mitove nepogrešive, mesijanske ispravnosti Hitlerove ideje koja je nadživjela *kušnje Kampfzeita* i *svetosti* nacističkog *poslanja* posvećenoga krvlju *žrtava*. Minhenski je puč na taj način od gotovo katastrofalnoga neuspjeha postao pseudoreligijskim *navještenjem Tisućljetnog Reicha* i *novoga poretka*, odnosno jednim od temeljnih *preduvjeta konačne pobjede*.¹² Diljem Njemačke svake su godine održane svečanosti povodom obljetnica puča, dok je središnja komemoracija na kojoj je govorio sam Adolf Hitler bila održavana u Münchenu.

S obzirom na ideološki značaj puča, ne čudi kako su i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, od samoga nastanka neraskidivo vezanoj uz Treći Reich, njegove obljetnice javno obilježavane kao *spomendan*, manifestirajući ideološko srodstvo ustaškoga pokreta i nacionalsocijalizma. Osim temeljnoga ideološkoga aspekta koji je u potpunosti dominirao njemačkim svečanostima, ustaške su vlasti koristile i diplomatske perspektive njihovoga obilježavanja. Javni skupovi koji su svake godine održavani na zagrebačkom Trgu Münchenskih žrtava,¹³ *stalnom mjestu* Minhenskoga puča u svakodnevici ustaške metropole, bili su prilika za svečana okupljanja cjelokupnog diplomatskog zbora savezničkih režima akreditiranog u Zagrebu i raznih gostiju poput predstavnika slovačke Hlinkine Garde, a tom su prilikom držani govori i polagani vijenci u čast nacističkih *mučenika*.¹⁴

Ova događanja najvišega ranga pozivala su novinska uredništva na *opću mobilizaciju* i razdoblje od 9. do 13. studenoga u dnevnom tisku bilo je obilježeno

¹¹ TAYLOR 1981: 505-506.

¹² *Utoliko što povezivanje na herojsku prošlost postoji, posebnost je "izmišljenih" tradicija u tome što je kontinuitet s tom prošlošću uglavnom umjetan. Ukratko, nastale kao odgovori na nove situacije, one se oblikuju kao aluzije na prošla događanja ili same ustanovljuju svoju prošlost kroz kvaziobvezatno ponavljanje.* HOBSBAWM 2006: 139.

¹³ STANIĆ, ŠAKAJA I SLAVUJ 2009: 90, 98, 117, 121. Nakon ustaškoga preuzimanja vlasti u travnju 1941. godine proveden je cijeli niz preimenovanja ulica i trgova kako bi se i simbolički raskinule veze sa starim poretkom, odnosno označio *novi početak*. U tom smislu nova su imena dobili toponimi ideološki *nepodobnih* naziva, primjerice imena vezanih uz Karađorđeviće, onih koja su aludirala na jugoslavensko jedinstvo (Beogradska ulica, Ljubljanska ulica), bivše saveznike i slavensko jedinstvo (Wilsonov trg, Washingtonov trg, Praška ulica, Masarykova ulica, itd.). Nazive trgova i ulica autorice vide kao *nositelje simboličke poruke u službi vladajuće ideologije* koja se tim putem prenosi na *senzibilan, gotovo neprimjetan i podsvestan način*. Bitno je primjetiti kako su 1941. godine tek dva donjogradska toponima preimenovana kako bi odrazili prijateljske veze sa savezničkim režimima, uz Washingtonov trg koji je preimenovan u Trg Münchenskih žrtava, radilo se o Ulici Kraljice Marije koja je do 1945. godine po Arnaldu Mussoliniju nosila naziv Mussolinijeva ulica.

¹⁴ Usp. Hrvatski Narod, god. III, br. 268, 10.11.1941; Hrvatski Narod, god. IV, br. 578, 11.11.1942; Hrvatski Narod, god. V, br. 881, 10.11.1943; Hrvatski Narod, god. V, br. 882, 11.11.1943; Hrvatski Narod, god. VI, br. 1183, 10.11.1944; Hlinkina Garda gostovala je u Zagrebu u studenom 1942. godine i prilikom posjeta je položila vijenac u čast nacističkih *mučenika*. Hrvatski Narod, god. IV, br. 577, 10.11.1942.

naslovima vezanim uz ovu nacističku svečanost. Bzikova je Okružnica jasno nalagala djelatnost medija u ovakvim slučajevima: *U slučaju da Poglavnik održi govor ili da uslijedi kakav važan međunarodni događaj, u kojem sudjeluje i naša država imade se barem kroz tjedan dana pisati uvodnike*¹⁵, obradivši pojedine odlomke iz Poglavnikovog govora ili pak važnost toga međunarodnog događaja.¹⁶ Uvodnici vezani uz komemoracije povodom obljetnica puča nisu doduše pisani *kroz tjedan dana* kako je to diktirala Okružnica, ali je količina materijala i dalje bila znatna. Agencijske depeše u ovom razdoblju u pravilu su bile preplavljene sadržajima vezanima uz obljetnice, člancima koji su kontekstualizirali događaje 1923. godine, vijestima sa komemoracija u Münchenu i Zagrebu, a govor Adolfa Hitlera prenošen je integralno popraćen izabranim naglascima i odjecima u savezničkom i neutralnom tisku.¹⁷

Uz redovito djelovanje, državna cenzura je putem HIS-a i GRP-a u slučaju obljetnica djelovala i izvanrednim dopisima kojima su uredništva upozoravana kada i kako valja objaviti korespondenciju Pavelića i Hitlera koja se sastojala od Poglavnikove čestitke i Führerove zahvale.¹⁸ Nakon analize arhivske građe službi državne cenzure nameće se zaključak kako je ova vrst izravne intervencije bila iznimno rijetka i ograničena na najsvečanije prilike državne važnosti kojima je pridavana posebna pažnja zbog izravne korespodencije između Pavelića i vođa savezničkih režima. Isti postupak nalazimo prigodom obljetnica Marša na Rim, rođendana rumunjskog kralja itd.¹⁹ Koliko su ovi naputci ozbiljno doživljavani od strane uredništava najjasnije svjedoči primjer iz Hrvatskog Naroda 1941. godine kada je najveći dio teksta Pavelićeve čestitke Hitleru u integralnom obliku na istoj stranici prenesen čak tri puta. Te je godine HIS, reagiravši na dopis iz Ureda Poglavnika sa tekstom čestitke Ante Pavelića Adolfu Hitleru sastavio dopis uredništvima dnevnih listova sa sljedećim sadržajem:

¹⁵ Podcrtano u dokumentu.

¹⁶ HDA 212, Predsjedništvo Vlade Nezavisne Države Hrvatske, kutija 1, Povjereništvo za novinstvo pri Predsjedništvu Vlade Nezavisne Države Hrvatske, b.b.

¹⁷ Vidi primjerice: HDA 239, HDU *Croatia*, knjiga 127, Političke vijesti, 1.-14.11.1942., 8. studeni - 13. studeni.

¹⁸ Pavelićeva čestitka 1941. godine: HDA 1078, Hrvatska izvještajna služba pri Predsjedništvu vlade Nezavisne Države Hrvatske, kutija 3, Opći spisi 1941., 2980; Odgovor i Hitlerova zahvala: HDA 1078, Hrvatska izvještajna služba pri Predsjedništvu vlade Nezavisne Države Hrvatske, kutija 3, Opći spisi 1941., 3022; Čestitka 1942. godine: HDA 239, HDU *Croatia*, knjiga 127, Političke vijesti, 1.-14.11.1942., 8. studeni; Hitlerov odgovor na čestitku 1942: HDA 237, Glavno ravnateljstvo za promičbu, kutija 11, Odsjek za novinstvo 1942, 1943., V 154/42.

¹⁹ Usp. Pavelićeva čestitka Mussoliniju: HDA 1078, Hrvatska izvještajna služba pri Predsjedništvu vlade Nezavisne Države Hrvatske, kutija 3, Opći spisi 1941., 2837; Pavelićeva rođendanska čestitka rumunjskom kralju: HDA 1078, Hrvatska izvještajna služba pri Predsjedništvu vlade Nezavisne Države Hrvatske, kutija 3, Opći spisi 1941., 2988.

Zagreb, 9. studenoga. Danas je Poglavnik uputio Führeru Velikog Njemačkog Reicha ovu brzojavku:

Führeru Velikog Njemačkog Reicha Adolfu Hitleru
Berlin

Prigodom današnjeg spomendana sjećam se sa zahvalnošću prvih plemenitih žrtava pokreta za Novi Poredak u Evropi.

Izkorišćujem i ovu priliku da Vama, Führeru, iznesem najdublje osjećaje i želje čitavog hrvatskog naroda i moje osobne za sreću i čast velikog njemačkog naroda i za konačnu pobjedu nepobjedive i slavne armije Velike Njemačke u velikom hrvanju na dobrobit Evrope i cijelog čovječanstva.

Ante Pavelić.

Uputa uredništvu: Donijeti na istaknutom i dostojnom mjestu uz fotografije Poglavnika i Führera. HIS. ²⁰

Uz to, na dokumentu je rukom bio dopisan komentar: *Na 1. stranicu!* Osim što je čestitka prenesena u integralnom obliku potpuno u skladu sa *Uputom*, u broju Hrvatskog Naroda od 10. studenoga dio teksta: *želje čitavog hrvatskog naroda za sreću i čast velikog njemačkog naroda i za konačnu pobjedu nepobjedive i slavne armije Velike Njemačke u velikom hrvanju na dobrobit Evrope i cijelog čovječanstva*; doslovno prenesen nalazimo još dva puta, u podnaslovu čestitke i kao dio uvodnika.²¹ S obzirom na to kako ovakav postupak nije posebno zatražen, što dokazuje i izdanje Novog Lista istoga dana koji je postupio znatno ležernije i tekst čestitke uz nezaobilazne fotografije prenio samo jednom,²² primjer iz Hrvatskog Naroda 1941. godine može govoriti u prilog razmišljanjima kako je utjecaj državne cenzure, koji je često rezultirao rigoroznom autocenzurom, sezao daleko dublje od razine koju je moguće doživjeti analizom raspoložive arhivske građe njenih službi. I Hrvatski Narod je u narednim godinama napustio ovu praksu, pa je primjerice tekst Pavelićeve čestitke već 1942. godine citiran samo jednom.²³

Jasno usmjeravani djelovanjem ovih službi, Hrvatski Narod i Nova Hrvatska su 1941. godine ustanovili obrasce prenošenja niza događaja koji su se održavali u Zagrebu i Münchenu. Niz članaka vezanih uz obljetnice Minhenskoga puča u

²⁰ HDA 1078, Hrvatska izvještajna služba pri Predsjedništvu vlade Nezavisne Države Hrvatske, kutija 3, Opći spisi, 2980-10-XI-41.

²¹ Hrvatski Narod, god. III, br. 268, 10.11.1941.

²² Novi List, god. I, br. 194, 10.11.1941.

²³ Usp. HDA 239, HDU *Croatia*, knjiga 127, Političke vijesti, 1.-14.11.1942., 8. studeni; Hrvatski Narod, god. IV, br. 577, 10.11.1942.

pravilu započinjao 8. studenoga uvodnicima koji su tematizirali sam puč i njegove ideološke aspekte.²⁴ Nakon toga donosio se integralni govor Adolfa Hitlera u Münchenu, koji je u pravilu mnogo više veze imao sa aktualnom situacijom na ratištima nego sa samom komemoracijom. S objavljivanjem govora fokus uredničkih tekstova sa ideološkog aspekta Minhenskoga puča i bavljenja samom 1923. godinom u pravilu se prebacivao na konkretne probleme obrađene u govoru. Te su tekstove pratile odabrane vijesti o reakcijama i njegovoj recepciji iz savezničkog i neutralnog tiska. Zanimljivo je pritom primjetiti kako je ovakav postupak bio posve u skladu s načelima Bzikove Okružnice, pri čemu je Führer, prenošenjem naglasaka njegovoga govora u novinskim uvodnicima, *preuzimao ulogu* Poglavnika. Pored vijesti vezanih uz Hitlerov govor donošene su reportaže sa proslava u Zagrebu i ostalim gradovima Nezavisne Države Hrvatske.²⁵ Simbolički završetak ovoga niza uvodnika, reportaža i ostalih vijesti vezanih uz pojedinu obljetnicu Minhenskoga puča u pravilu je obilježio odgovor Adolfa Hitlera na Pavelićevu čestitku, često popraćen uvodnikom koji je čitatelju kontekstualizirao bliske odnose Nezavisne Države Hrvatske i Trećeg Reicha, odnosno srdačan osoban odnos Pavelića i Hitlera.²⁶

Do bitne iznimke došlo je 9. studenoga 1944. godine kada u Tajnim Spisima HDU *Croatia* nalazimo vijest Reutersa:

Hitlerov muk. Jaki glas nepozvanoga prekidača prekidaio je raspored njemačkoga krugovala večeras u sriedu uvečer s ponovnim pitanjem zašto Hitler ne govori. Po prvi put od nastanka rata Hitler se sada odrekao svojega staroga običaja da održi krugovalni govor njemačkome narodu na godišnjicu ustanka u pivari narodno socijalističke stranke u godini 1923.²⁷

Uistinu, te je godine zbog straha od bombardiranja i narušenoga Hitlerovog zdravlja izostala tradicionalna ceremonija i *Führerov* govor u Münchenu, ali su se svečanosti u Zagrebu održale kao i prethodnih godina.²⁸ Kada je minhenska svečanost 12. studenoga napokon i održana, na njoj nije govorio Hitler, već je njegov pripremljeni proglas pročitao Heinrich Himmler, što je također bilo odstu-

²⁴ Hrvatski Narod, god. III, br. 266, 8.11.1941; Hrvatski Narod, god. IV, br. 576, 8.11.1942; Hrvatski Narod, god. V, br. 880, 9.11.1943; Novi List, god. I, br. 193, 8.11.1941; Nova Hrvatska, god. II, br. 263, 8.11.1942; Nova Hrvatska, god. III, br. 262, 9.11.1943.

²⁵ Obilježavanje obljetnice u Karlovcu, Mostaru i Banja Luci: Novi List, god. I, br. 195, 11.11.1941; Nova Hrvatska, god. I, br. 199, 15.11.1941.

²⁶ Hrvatski Narod, god. III, br. 272, 14.11.1941; Nova Hrvatska, god. II, br. 267, 13.11.1942.

²⁷ HDA 239, HDU *Croatia*, kutija 24, Političke služba, Povjerljive vijesti (2.11-30.11.1944.), 9. XI. 1944.

²⁸ KERSHAW 2001b: 739-740.

panje od uvriježenog protokola.²⁹ Teška situacija na ratištima koja je rezultirala promjenama u protokolu jasno se manifestirala i u zagrebačkom dnevnom tisku. Hitlerov proglas po prvi puta u dnevnom tisku nije bio prenesen u integralnom obliku, već kroz parafraze kao dio uvodnika, u čemu je prednjačila Nova Hrvatska, dok je Hrvatski Narod donio i nekoliko odabranih citata.³⁰ Osim toga, vidljive su promjene i u temeljnom usmjerenju sadržaja koji su nominalno bili vezani uz obilježavanje obljetnica. Tako je uvodnik Hrvatskoga Naroda objavljen 9. studenoga naslovljen *Duh slobode i požrtvornosti: povodom obljetnice Münchenskih žrtava*, posve neuobičajeno bio u potpunosti fokusiran na događaje sa ratišta u Istočnoj Pruskoj oko grada Goldapa, da bi tek u završnom dijelu posljednjeg paragrafa povukao labavu paralelu sa 9. studenim 1923. godine riječima: *Uspomena na Münchenske žrtve koje su pale na sutrašnji dan 9. studenoga pred 23 godine, svjedoči, da su snaga volje i duha prožeta pripravnosću za žrtvu jamstvo sigurne pobjede i da ne može sudbina biti neskla narodu, koji je znao i koji znade za što se bori, ulažući u tu borbu sve svoje snage do kraja.*³¹ Ovaj članak, koliko god njegov naslov kontekstualizirao puč, posve bi jednako funkcionirao i izvan toga konteksta, što nije bio slučaj u prethodnim godinama u kojima su uvodnici od 9. studenoga u pravilu tumačili ideološke aspekte puča. Za razliku od tih članaka, ovaj je uvodnik u prvom redu imao svrhu ratne propagande i odražavao je nastojanje uredništva Hrvatskoga Naroda da njemačkim uspjesima sa istočnog ratišta ohrabri domaće čitateljstvo.

Izvjestaji sa zagrebačkih komemoracija

Prema temeljnoj orijentaciji novinske sadržaje koji su pratili obilježavanje obljetnica u dnevnom tisku možemo podijeliti u dvije skupine. U prvoj skupini bili su sadržaji koji su tematizirali sam puč, odnosno njegove ideološke aspekte; uvodnici objavljeni uoči Hitlerovoga govora te članci koji su prenosili govore i naglaske zagrebačkih svečanosti povodom obilježavanja obljetnica Minhenskoga puča. Druga skupina sadržava integralni Hitlerov govor i komentare na taj govor; autorske uvodnike i komentare iz savezničkog i neutralnog tiska. Kako je Hitlerov govor u pravilu imao propagandnu funkciju i nije tematizirao ideološke

²⁹ Hrvatski Narod, god. VI, br. 1186, 14.11.1944.

³⁰ Nova Hrvatska je pisala: *Iztičući važnost nacionalsocijalističke borbe i prvih žrtava palih u Münchenu, Führer je naglasio da je nacionalsocijalizam prošao kroz sve kušnje, a prve žrtve bile su svietli uzor; te izvor snage i pobude za nove borbe koje su dale pokretu sve veći zamah, unutarnju čvrstoću, produbile ga i omogućile da s vremenom preuzme na sebe vodeću ulogu ne samo u Njemačkoj, nego da osposobi Njemačku za vodeću ulogu u Europi, a napose u ovoj sudbonosnoj borbi za Europu.* Nova Hrvatska, god. IV, br. 264, 14.11.1944.

³¹ Hrvatski Narod, god. VI., br. 1182, 9.11.1944.

aspekte puča, to su i novinski sadržaji koji su ga pratili zapravo bili posvećeni dnevno-političkim i ratnim temama.

Kako bismo razumjeli način na koji su autori u dnevnom tisku interpretirali ideološke aspekte Minhenskoga puča, valja se osvrnuti na govore visokih njemačkih i ustaških dužnosnika održavane tijekom zagrebačkih svečanosti. Ovi nastupi su značajni iz više razloga. Uloga njemačkih dužnosnika umnogome je bila uloga *svećenika* državnoga kulta. Njihovi govori otkrivaju na koji su način hrvatskoj javnosti prenošeni ideološki aspekti puča i kako se vidjelo mjesto Nezavisne Države Hrvatske unutar nacionalsocijalističkog ideološkog poretka. S druge strane, govori ustaških dužnosnika daju uvid u recepciju kulta sa strane vladajućih struktura Nezavisne Države Hrvatske te interpretaciju ideoloških aspekata puča iz ustaške perspektive. Oba spomenuta aspekta od neobične su važnosti za razumijevanje usmjerenja autorskih članaka unutar sustava državno kontroliranog novinstva.

U Zagrebu su se svake godine povodom ovih obljetnica održavale dvije zasebne svečanosti, javni skup pod državnim pokroviteljstvom i zasebna, nešto intimnija komemoracija zagrebačkog NSDAP-a³² namijenjena užem krugu visokih uzvanika.³³ Osim nezaobilaznog njemačkoga poslanika Siegfrieda Kaschea i *vođe okruga* NSDAP-a Rudolfa Emptinga, ovim su svečanostima nazočili diplomati i dužnosnici savezničkih režima, poput talijanskog poslanika Casertana, te ustaški visoki dužnosnici, primjerice Ljudevit Šolc, Lovro Sušić, Ivan Musa, Božidar Kavran i mnogi drugi.³⁴

Siegfried Kasche je već u govoru održanom 1941. godine naznačio osnovne ideološke aspekte puča, kao i viđenje položaja Hrvatske u tom kontekstu. Iz Kascheovoga govora karakteristično istaknutoga nacionalsocijalističkoga naboja vrijedi istaknuti nekoliko naglasaka. Kasche je tom prilikom, posve u skladu sa osnovnim ideološkim smjernicama, puč opisao kao *izvor novih djela*, odnosno ključan preduvjet konačne pobjede, objasnivši time njegov kontekst u nacionalsocijalističkoj ideologiji:

Ono što bi uništilo slabe ljude i one koji nemaju nikakovu ideju, postalo je za nacional-socijalizam izvor novih djela, još jače volje i neumorne borbe. Sjećanje na mrtve drugove ponovno je obvezalo svakog pojedinca da ne zaboravi ono u što

³² Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – Nacionalsocijalistička stranka.

³³ Ovo je pravilo zaobideno u samom početku, 1941. godine, kada je održana samo NSDAP-ova svečanost u zgradi Hrvatskog narodnog kazališta. Nakon toga, stranačka je komemoracija do 1943. godine održavana u zgradi Radničkoga doma, a 1944. godine je vraćena u Hrvatsko narodno kazalište. Državne svečanosti su od 1942. do 1944. godine održavane na Trgu Münchenskih žrtava. Usp. Hrvatski Narod, god. III, br. 268, 10.11.1941; Hrvatski Narod, god. IV, br. 577, 10.11.1942; Hrvatski Narod, god. IV, br. 578, 11.11.1942; Hrvatski Narod, god. V, br. 881, 10.11.1943; Hrvatski Narod, god. V, br. 882, 11.11.1943; Hrvatski Narod, god. VI, br. 1183, 10.11.1944.

³⁴ Vidi novinska izdanja iz prethodne bilješke.

su oni vjerovali i da ne napusti borbu do konačnog cilja, za koji su se oni žrtvovali. Tako je postalo vrijeme od 1923. do 1933. velikom školom nacional-socijalističkog pokreta.³⁵

Središnji motiv Kascheovog govora bila je *mesijanska* uloga Adolfa Hitlera, koji je imenom ili titulom *Führer* spomenut sedam puta. Govor završava jasnom porukom: *I mi nećemo da budemo ništa drugo nego vojnici našeg Führera i da služimo našoj domovini*. Tijekom svoga govora Kasche je Nezavisnu Državu Hrvatsku spomenuo tek jednom: *Osobita nam je zadovoljština, da u ovom trenutku možemo u našoj sredini pozdraviti vodeće muževe hrvatskog naroda, koji se sa svojim vojnicima bore na našoj strani*, što je nastavljeno pozdravom predstavnicima ostalih savezničkih režima, napose talijanskom izaslanstvu *jer fašistička borba za slobodu ima toliko zajedničkog s borbom našeg nacionalsocijalističkog pokreta*.

Kascheov govor mogli bismo ocijeniti kao *tipično* viđenje nacionalsocijalističke ideologije iz perspektive jednog nacističkog dužnosnika. On je puč u potpunosti doživljavao *njemačkim* i s govornice je u prvom redu odaslao jasnu poruku o tome što ovaj događaj znači za njemački nacionalsocijalizam. Pritom se ne čini kako mu je bilo osobito bitno što govor drži u prijestolnici savezničkoga režima. Ovaj je govor uz neznatne sadržajne modifikacije u studenom 1941. godine Kasche mogao održati u bilo kojem njemačkom gradu.

S druge strane, vođa zagrebačkog okruga NSDAP-a Rudolf Empting je u svome osjetno kraćem govoru na istoj svečanosti prema domaćinima bio znatno srdačniji.³⁶ Nakon zahvale *našoj prijateljskoj zemlji i narodu* Empting je među ostalim istakao *zajednički borbeni duh koji nas Nijemce veže s Hrvatima u ovoj evropskoj borbi*. Osim ovih, osobito u odnosu na Kascheov govor, *toplih* riječi, Emptingovo izlaganje ukazuje na nišu koju su često koristili i kolumnisti i istaknuti ustaški dužnosnici, kao i sam Pavelić, u svojim čestitkama. Govoreći o značaju dana koji se obilježava govornik je rekao:

Naše misli nalaze se u ovom času takodjer i kod junaka i poginulih prijateljskih nam zemalja, koje su s nama najuže povezane u sudbonosnoj evropskoj borbi. Puni strahopočitanja klanjamo se pred svim tim muževima, koji su pali za svoju narodnost u borbi za Europu.

Dok je Kascheov govor bio izrazito *njemački obojen*, a spominjanje savezničkih režima možemo shvatiti isključivo kao diplomatsku kurtoaziju, Emptingovo sinkretiziranje motiva žrtve *u borbi za Europu* u kontekstu obilježavanja 9. studenoga bilo je iz perspektive *savezničkog režima* znatno prijemčljivije.

³⁵ Hrvatski Narod, god. III, br. 268, 10.11.1941.

³⁶ Hrvatski Narod, god. III, br. 268, 10.11.1941.

Tendencija sinkretiziranja motiva žrtve isticala se i u govorima ustaških dužnosnika, iako je u tom smislu postojao stanoviti oprez što je vidljivo iz govora Povjerenika za odgoj i promičbu u Glavnom Ustaškom Stanu Daniela Crljena koji je u govoru 1943. godine među ostalim naglasio:

Kad slavimo uspomenu prvih žrtava nacional-socializma ne mislimo samo na one njemačke drugove, koji su u temelje novog njemačkog uređenja uzimali svoje živote, već se sjećamo i svih onih nebrojenih žrtava, koje je pridonio njemački narod za pobjedonosni izhod ove najveće borbe, u kojoj sudjeluje i hrvatski narod.

[...]

Odajemo priznanje i počast prvim žrtvama nacional-socializma, a istodobno se sjećamo i svih ostalih palih boraca za novi svijet, kao i junaka ustaške Hrvatske, prvih ustaških žrtava koje su pale za uzpostavu i izgradnju naše domovine.³⁷

Crljen s jedne strane jasno odvaja prve pale nacionalsocijaliste, žrtve koje su uslijedile nakon toga te naposljetku poginule ustaše, ali uz jasnu poruku kako je upravo godišnjica Minhenskoga puča dan kada se svih ovih žrtava valja prisjetiti. Govor stožernika Ivana Muse iz 1944. godine možda je najbolji primjer ovog nastojanja:

Mi Hrvati posebno cijenimo žrtve, koje padoše za dobro Domovine i naroda. Mi osjećamo u svojim dušama koliku snagu i kakvu moć daju žrtve pojedinaca čitavome narodu. Radi toga podpuno razumijemo što Münchenske žrtve danas znače za njemački narod.

[...]

Na današnji dan mi Hrvati sjećanjem na Münchenske žrtve oživljujemo sjećanje na žrtve Hrvata, prvoboraca, koji su se fanatičnom spremnošću žrtvovali za svoj narod, za svoju Domovinu i za pobjedu ustaške misli.³⁸

U svom govoru Musa dakle, kururški razdvaja značenje 9. studenoga za njemački narod od onoga za ustaše, ali je istodobno i sinkretizirao zajednički motiv žrtve za *Domovinu*. Upravo je kao spomendan na *žrtve pale u zajedničkoj borbi* 9. studeni dobivao svoj osnovni smisao u govorima ustaških dužnosnika.

³⁷ Hrvatski Narod, god. V, br. 881, 10.11.1943.

³⁸ Hrvatski Narod, god. VI, br. 1183, 10.11.1944..

*Kanon Minhenskoga puča u autorskim tekstovima novinara
Hrvatskog Naroda i Nove Hrvatske*

Minhenski puč bio je sadržajno slojevit, u prvom redu radilo se stvarnom događaju s vlastitom kronologijom, ključnim toponimima poput građevina, ulica i trgova kroz koje je prolazila povorka pučista i na kojima su se odvijali sukobi te činjenicama poput broja žrtava. Ovi elementi u novinarskim tekstovima bivaju reinterpetirani i nadgrađeni ideološkim i pseudoreligijskim konstruktima, motivom *žrtve i mučeničke smrti, mesijanskom ulogom Adolfa Hitlera, Barjakom krvi* korištenim u puču kao *svetom relikvijom*, dok njegova toponimija biva statusno uzdignuta u *sveta mjesta* poput *Feldherrnhalle* pored koje je *prolivena krv mučenika*.³⁹ Skup ovih elemenata možemo sagledavati kao *kanon* Minhenskoga puča, a razumijevanje toga *kanona* bilo je ključno u nastojanjima uspješne reinterpretacije njegovih ideoloških aspekata. Stoga, kako bismo uopće mogli analizirati sinkretističke napore, osvrnut ćemo se na interpretaciju *kanonskih* elemenata puča u autorskim radovima objavljenim u zagrebačkom dnevnom tisku.

Kascheovo izlaganje iz 1941. godine Hrvatski Narod popratilo je riječima:

Dojam govora Njegove Preuzvišenosti Siegfrieda Kaschea bio je vrlo dubok. Sjetio nas je njemačkih patnja nakon Versaillesa, stvaranja nacionalsocijalističke stranke od neznalog junaka Adolfa Hitlera, zbivanja vojnika iz svjetskog rata u tu stranku, njezina širenja, njezina ustanka 9. studenog 1923. u Münchenu i onog sad već povjesnog pohoda mladih kadeta i drugih članova nacionalsocijalističke stranke pod vodstvom legendarnog njemačkog vojskovođe iz svjetskoga rata von Ludendorfa prema Feldherrnhalli gdje je ta pohodna skupina napadnuta po organima vlade. Tu je palo 16 mladih nacionalsocijalista iz kojih je niklo sjeme veličine njemačke nacionalsocijalističke stranke i nove Njemačke. Trećeg Reicha.⁴⁰

Ovaj je primjer simptomatičan za tekstove objavljene u Hrvatskom Narodu 1941. godine. Dok razmjerno dobro barata toponimijom puča, autor ovoga komentara gubi se u ideološkim interpretacijama uloge njegovih glavnih protagonista. U ovom komentaru najviše upada u oči spominjanje Ericha Ludendorffa i isticanje njegove uloge u Minhenskom puču. Indikativno, ni Siegfried Kasche ni Rudolf Empting nisu u svojim govorima niti jednom spomenuli ovoga njemačkog generala, to nisu učinili ni 1941. ni narednih godina, a čak i da jesu po svojoj prilici Ludendorffa ne bi bili opisali kao *vođu pohodne skupine* koja je krenula prema Feldherrnhalle u istoj rečenici s *neznanim junakom* Adolfom Hitlerom. *Vođa* je u

³⁹ Usp. KERSHAW 2001a: 206-211; TAYLOR 1981: 506-507; BAIRD 1990: 49.

⁴⁰ Hrvatski Narod, god. III, br. 268, 10.11.1941.

mistici Minhenskoga puča i nacionalsocijalizmu uopće bio samo jedan i njegovo ime nije bilo Erich Ludendorff.

Više je naznaka da se autor ovoga komentara referirao na *problematičan* članak objavljen 8. studenoga u istom listu pod naslovom *Značenje 9. studenog za Njemačku i svijet*, a vrlo je izgledno i da se radilo o istom autoru. Ovaj je članak također spominjao *neznanoga junaka Adolfa Hitlera*, a jedna od formulacija u članku je glasila:

Od onog povjesnog dana u Münchenu, u kojem su se istakli i mladi kadeti vojničke škole i feldmaršal Ludendorf, koji su svi stajali u borbi protiv organa tadašnjih vlasti, razvija se u pokret usprkos svih zapreka, koje su mu postavljene.⁴¹

Osim što pogrešno navode prezime njemačkoga generala koje se piše sa dva *f*, vidimo kako oba članka spominju *mlade kadete*. Radilo se o jedina dva teksta koji su u cijelom razdoblju od 1941. do 1944. godine koristili ove motive. Osim toga, članak od 8. studenoga bio je specifičan i po tome što je centralnu temu puča proširio znatno izvan gabarita koje su zadale osnovne *kanonske* postavke toga događaja:

9. studeni slavi se u Njemačkoj kao jedan od najvažnijih dana njemačke povijesti, važniji nego ijedan od onih spomendana teške, često puta sjajne, a često puta i mukotrpne njemačke povijesti, počam od Karla Velikoga, do Hohenstaufovaca, do Habsburgovaca, do velikih vojvoda od Brandenburga i kroz teško razdoblje 30-godišnjeg rata i poniženja na koju Njemačku prisiljava "Kralj sunce," pa do onog sjajnog razdoblja Friedricha Velikog i do onog najprije tužnog, a kasnije sjajnog razdoblja Napoleonskih ratova, do najnovije povijesti i do stvaranja drugoga Reicha. Drugom Reichu slijedi Treći Reich, carstvo nacionalsocijalizma, najsajnije i najnaprednije razdoblje njemačkog naroda.

[...]

Nacionalsocijalisti napokon pobjeđuju i dolaze na vlast 1933. Sudbina je htjela, da je baš veliki njemački vojskovođa general feldmaršal von Hindenburg bio predsjednik njemačke države.⁴²

Nacistički ideolozi ulagali su znatan napor prilikom reinterpetacije djelovanja i ostavštine pojedinih povijesnih ličnosti kako bi ih uklopili u *nacistički panteon* i ovaj je citat posve na tragu tih nastojanja.⁴³ S druge strane, jedan od temeljnih

⁴¹ Hrvatski Narod, god. III, br. 266, 8.11.1941.

⁴² Hrvatski Narod, god. III, br. 266, 8.11.1941.

⁴³ Osobito je zanimljiv slučaj Karla Velikog koji je u interpretacijama prešao put od *izdajnika i ubojice Sasa* do ujedinitelja germanskih plemena i *navjestitelja* veličine Reicha. LAMBERT 2007: 531-537.

ideoloških konstrukata *mita* o Minhenskome puču bila je ideja *novoga početka* pod vodstvom Adolfa Hitlera pa je dublje poniranje u nacionalnu povijest u ovom slučaju postajalo izlišno.⁴⁴ Iz te perspektive ne iznenađuje kako su u narednim godinama Ludendorff, Hindenburg, Karlo Veliki, Fridrik Veliki, vojvode od Brandenburga i ostale povijesne ličnosti izuzevši Adolfa Hitlera posve iščezli iz članaka objavljivanih povodom obljetnica Minhenskoga puča.

Problem *neznanoga junaka* Hitlera i *vođe* Ludendorffa nije bio jedina *kanonska* greška u Hrvatskom Narodu te 1941. godine, niti je problem interpretacije bio isključivo vezan uz uredništvo i autore samoga lista. *Problematičan sadržaj* dobivan je i posredstvom depeša HDU *Croatia*. Agencijska vijest objavljena 8. studenoga u Hrvatskom Narodu, na istoj stranici na kojoj se nalazio i *sporni* članak govorila je: *U sukobu je palo prvih četrnaest nacionalsocijalista, iz čije je žrtve prokljalo sjeme najvećeg pokreta današnjice*.⁴⁵ Iako u sukobu na Odeonsplatzu 1923. godine uistinu jest palo četrnaest nacionalsocijalista, službeni je *kanon*, pribrojivši ovoj četrnaestorici dvojicu koji su ranije poginuli u drugom dijelu grada, jasno govorio o šesnaest žrtava, čemu najbolje svjedoči Hitlerova posveta u Mein Kampfu u kojoj su ispisana njihova imena.⁴⁶ Kao i u slučaju povijesnih ličnosti, ovo je bio prvi i posljednji slučaj spominjanja *četrnaest nacionalsocijalista* i uistinu valja primijetiti kako je ove ideološke i faktografske *anomalije* uredništvo Hrvatskoga Naroda u narednim godinama uspijevalo u potpunosti ispraviti.

Devetoga studenoga 1941. godine Hrvatski Narod i Novi List na svojim su stranicama donijeli identičan članak povodom obljetnice Minhenskoga puča. Radilo se o agencijskoj vijesti njemačkoga DNB-a⁴⁷ koja je u potpunosti pokrila sve bitne ideološke aspekte ovoga događaja. Ovaj članak, vrlo vjerojatno zbog njegove vjerodostojnosti *službene verzije događaja* iz njemačke perspektive, poslužio je kao predložak za novinske sadržaje u oba dnevna lista u gotovo cijelom promatranom razdoblju. Iz njega valja izdvojiti nekoliko citata koji objašnjavaju njegovo temeljno ideološko usmjerenje i ukazuju na moguće probleme u interpretaciji:

Stari borci iz 1923. opet se danas u prisutnosti Führera sjećaju prve krvne žrtve pokreta, a s njima je u duhu ujedinjen ove godine čitav njemački narod svijestan da su mrtvi u Feldhernhalle samo predstraža svih onih boraca i vojnika koji su žrtvovali svoj život u borbi sadašnjice za veličinu Njemačke, preselivši se velikoj vojsci svojih slavnih predaka.

[...]

⁴⁴ TAYLOR 1981: 511.

⁴⁵ Hrvatski Narod, god. III, br. 266, 8.11.1941.

⁴⁶ Usp. DORNBERG 1982: 274-279; HITLER 1999: 22.

⁴⁷ Deutsches Nachrichtenbüro – Njemačka novinska agencija.

“Za Njemačku!” - ovaj poklik prati kako žrtve koje počinjavaju u münchenskoj Feldhernhalle, tako i žrtve onih bezimenih junaka, koji su pali na bojnim poljama Poljske, Norveške, Francuske, na Balkanu i u Sovjetskoj uniji, u zraku i po svim morima.

[...]

Prije 18 godina, kad je tadanja reakcija nastojala zaustaviti pohod koji je vodio u Feldhernhalle, kad je bezkićmena Weimarska država zabranila mladi nacionalsocijalistički pokret, utamničivši Führera i njegove vjerne drugove, izgledalo je možda kao da je ova krvava žrtva bila uzaludna.

[...]

Ovaj rat, koji se mora voditi za našu slobodu, naći će, u to smo uvjereni, svoju apoteozu u najpodpunijoj pobjedi njemačke povijesti. I kao što je Führer 30. siječnja 1933., na dan preuzimanja vlasti najprije svoje riječi zahvale uputio mrtvima u Feldhernhalle, tako će i žrtvama ovoga rata, kad dodje za to čas, moći reći: “Vi ste ipak pobijedili!”⁴⁸

Ovi citati u prvom redu jasno prenose ideološku percepciju Minhenskoga puča kao isključivo *njemačkoga* događaja i u tom smislu u potpunosti koreliraju s ranije citiranim govorom Siegfrida Kaschea održanim u Zagrebu iste godine.⁴⁹ Osim toga, kako je vidljivo iz citata, u ovom se članku minhenska Feldhernhalle spominjala četiri puta na način koji bi čitatelju uistinu mogao ukazati kako je upravo ta građevina bila posljednje počivalište posmrtnih ostataka nacističkih *mučenika*. Pravilna interpretacija ovoga članka podrazumijevala je dublje poznavanje *kanona* Minhenskoga puča. Naime, iako se glavni sukob 9. studenoga 1923. godine uistinu odvio na Odeonsplatzu u blizini dvorane Feldhernhalle, tijela poginulih nacista su od 1935. godine počivala Königsplatzu. Te su godine njihova tijela ekshumirana sa groblja u i oko Münchena, a u blizini Feldhernhalle su pod svečanom stražom provela noć sa 8. na 9. studenoga. Ujutro 9. studenoga Hitler ih je u pratnji preživjelih pučista simbolički *uskrnuo* i s njima produžio do Königsplatzu na kojem se nalazio novoizgrađeni Ehrentempel, kompleks koji se sastojao od dva mauzoleja sa po osam ukopnih mjesta predodređen za njihovo konačno počivalište.⁵⁰ Bitno je primijetiti kako u citatima njemačkoga članka ni na jednom mjestu izričito ne stoji kako se tijela poginulih nacionalsocijalista nalaze u Feldhernhalle. Umjesto toga nalazimo: *mrtvi u Feldhernhalle*, *žrtve koje počinjavaju u Feldhernhalle* i *pohod koji je vodio u Feldhernhalle*. Uistinu, ove sintagme nisu značile kako se tamo nalaze i njihovi posmrtni ostaci. *Mučenici* su pored Feldhernhalle 1923. godine poginuli i na tom su mjestu *žrtve počivale*

⁴⁸ Hrvatski Narod, god. III, br. 267, 9.11.1941; Novi list, god I, br. 193, 9.11.1941.

⁴⁹ Hrvatski Narod, god. III, br. 268, 10.11.1941;

⁵⁰ Usp. CONNERTON 2004: 62-64; TAYLOR 1981: 507-509.

simbolički. Njihova su se tijela fizički nalazila u Ehrentempelu na Königsplatzu. Kako ćemo vidjeti, kombinacija nepoznavanja *kanona* i običaja da se kao predložak za radove koriste članci objavljeni prethodnih godina u Novoj Hrvatskoj je dovela do tragikomičnih, gotovo grotesknih rezultata.

No sam početak bio je uzoran. Ovaj je dnevnik još 9. studenoga 1941. na naslovnici izdao vlastiti, očito unaprijed pripremljen uvodnik povodom obljetnice, dok je njemački članak objavljen na posljednjoj stranici kao *najnovija vijest*. Članak s naslovnice pod naslovom *Spomendan na prve žrtve nacionalsocijalističke revolucije* vjerojatno je faktografski najprecizniji domaći autorski uradak koji je u oba promatrana dnevna lista objavljen u četiri godine bavljenja temom obljetnica Minhenskoga puča. Njegov je autor bio vrlo dobro upoznat s minhenskom toponimijom, a članak je donio i razne informacije koje ne možemo naći niti u jednom drugom članku objavljenom u ovim dnevnim listovima:

Na najljepšem trgu u Münchenu, na Königsplatzu, gdje se danas dižu velike građevine nacionalsocijalističke stranke, nalazi se svetište, u kojem počinjavaju žrtve prvog nacionalsocijalističkog ustanka. Na taj dan postrojbe nacionalsocijalističke stranke običavaju izvršiti na čelu sa Hitlerom simbolički pohod kroz one iste ulice, kroz koje su pred osamnaest godina marširali prvi nacionalsocijalistički revolucionarci, od dvorane, u kojoj je proglašena narodna vlada, pa do Feldherrnhalle, mjesta gdje je došlo do krvavog sukoba.⁵¹

Kao i DNB-ov članak, ovaj je uvodnik *kanonski* bio posve ispravan. Osnovni je problem bio što su ova dva članka nudila dva različita toponima, Feldherrnhalle i Königsplatz, a izostavljali njihova dva ključna komplementa, Odeonsplatz i Ehrentempel. I uistinu, za osobu koja nije spretno baratala *kanonskim* elementima puča ovi su radovi mogli ukazati kako se radilo o samo jednom trgu i samo jednoj građevini. Sljedeće godine, unoseći dodatnu konfuziju, autor je spojio toponimiju ova dva članka, motiv mrtvih koji *počinjavaju u Feldherrnhalle i samo su predstraža* budućih žrtava iz DNB-ovog članka i mrtvih koji *počinjavaju na Königsplatzu* iz domaćeg uratka:

Iz njihove krvne žrtve izraslo je političko, gospodarsko i društveno oslobođenje njemačkog naroda i prva šestnaestorica boraca, koji su pali i koji se nalaze mrtvi u Feldherrnhalle, samo su predstraža svih onih boraca i vojnika, koji su se žrtvovali i koji danas polažu svoje živote za veličinu Njemačke. Na najljepšem trgu u Münchenu, na Königsplatzu, gdje se dižu velike palače Nacionalsocijalističke stranke, nalazi se svetište, u kojem počinjavaju žrtve prvog nacionalsocijalističkog ustanka.⁵²

⁵¹ Novi List, god. I, br. 193, 8.11.1941.

⁵² Nova Hrvatska, god. II, br. 263, 9.11.1942.

Ovako donesen tekst je bez dubljeg razumijevanja *kanona* nudio tek jednu razumnu interpretaciju; Feldherrnhalle se očito nalazila na Königsplatzu. Druga je mogućnost bila da mrtvi istovremeno počivaju na dva mjesta, što se logički moralo činiti nemogućim. Uvodnik 9. studenoga 1943. godine u potpunosti je *riješio* ove dileme. Predložak je ponovno bio članak iz prethodne godine, a maločas citirane rečenice spojene su u jednu čime je Feldherrnhalle konačno *smještena* na Königsplatz, na kojem se među ostalim u ovoj interpretaciji dogodio i sukob u kojem su poginuli:

Kada se gleda na sve ono, što je njemački narod izvršio u ovom razdoblju od kad je nacionalsocijalizam preuzeo vlast u Njemačkoj, onda se i nehotice mora pomisliti na one, koji su prvi dali svoje živote za pobjedu te ideje, a to su onih 16 nacionalsocijalista, onih 16 idealnih boraca, koji su pred 20 godina na 9. studenoga 1923. pali u Münchenu na trgu Königsplatzu, gdje se danas dižu velike palače nacionalsocijalističke stranke, a gdje danas u dvorani Feldherrnhalle počivaju i njihova tjelesa.⁵³

Usporedimo li ovaj citat s *kanonom* Minhenskoga puča, jedini je točan podatak kako se radilo o šesnaest poginulih nacionalsocijalista. Oni nisu pali na Königsplatzu, niti *njihova tjelesa počivaju u Feldherrnhalle*, a pogotovo se Feldherrnhalle ne nalazi na Königsplatzu. Posljednja proslavljena obljetnica Minhenskoga puča u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ona iz studenoga 1944. godine, na stranicama Nove Hrvatske u skladu s dotadašnjom praksom popraćena je uvodnikom temeljenom na tekstu iz 1943. godine. U članku pod naslovom *U spomen Münchenskih žrtava* svi koji to nisu učinili proteklih godina mogli su saznati kako je krv prolivena *na Kraljevskom trgu ispred Feldherrnhalle – u kojoj danas počivaju prvi mučenici i borci nove Njemačke*.⁵⁴

Za razliku od *zastranjivanja* u Hrvatskom Narodu koja su u narednim godinama iščezla sa stranica ovoga lista, u Novoj Hrvatskoj možemo pratiti eskalaciju *kanonskih* pogrešaka koja svjedoči o tome kako je reakcija na ove greške u potpunosti izostala. Štoviše, postavlja se pitanje koliko je ustaških dužnosnika uopće znalo da se radilo o pogreškama? U govoru održanom povodom obljetnice 1944. godine stožernik Ivan Musa u jednom je trenutku rekao: *Šesnaest boraca, idealista palo je na Königsplatzu u Münchenu u borbi za ideale njemačkoga naroda u borbi protiv neprijatelja, koji je raztakao i uništavao njemačke narodne snage*.⁵⁵ Iako po svoj prilici nikada nećemo saznati kako su na ovaj gaf reagirali njemački uzvanici, jesu li slušali i razumjeli što govori ustaški dužnosnik i koliko su im u studenom

⁵³ Nova Hrvatska, god. III, br. 262, 9.11.1943.

⁵⁴ Nova Hrvatska, god. IV, br. 260, 9.11.1944.

⁵⁵ Hrvatski Narod, god. VI., br. 1183, 10.11.1944.

1944. godine uopće značile njegove riječi, iznimno se vjerojatnom čini teza kako se Musa o Minhenskom puču očito informirao putem članaka iz Nove Hrvatske.

Uvodnici kao temeljno sredstvo inicijacije čitateljstva

U završnom dijelu analize pokušat ćemo prikazati način na koji su uredništva zagrebačkih dnevnih listova ideološke aspekte Minhenskoga puča putem uvodnika nastojala približiti domaćoj javnosti, s naglaskom na sinkretistička nastojanja prepoznatljiva u ovim autorskim radovima. Valja se za početak vratiti na agencijsku vijest DNB-a od objavljenju 9. studenoga 1941. godine u oba dnevna lista.⁵⁶ U prethodnom poglavlju vidjeli smo kakve je probleme ona zadavala uredništvu Nove Hrvatske, dok analiza tekstova u Hrvatskom Narodu daje naslutiti kako je taj članak i u ovom listu bio temelj za buduće radove. Ranije citirani primjeri jasno ukazuju na to kako je DNB-ov članak bio posve neprilagođen za hrvatsko tržište, borba koju je on tematizirao vodila se *za veličinu Njemačke*, a rat je trebao završiti u *najpotpunijoj pobjedi njemačke povijesti*.⁵⁷ U njemu se nije spominjao niti jedan saveznički režim i čitatelju se moglo učiniti kako je u studenom 1941. godine Njemačka sama ratovala protiv ostatka svijeta.

Uredništvo Hrvatskog Naroda već sljedeći dan, 10. studenoga 1941. godine, donijelo je uvodnik koji je problem puča učinio prihvatljivijim domaćoj javnosti pa u njemu primjerice nalazimo:

Nu ovogodišnja proslava spomendana 9. studenoga u Zagrebu je od osobitog značenja, jer se danas milijuni njemačkih vojnika zajedno s vojnicima savezničkih naroda u Sovjetskoj uniji bore za onu stvar za koju su pale prve žrtve nacional-socijalističkog pokreta. U toj borbi i naša Nezavisna Država Hrvatska djelatno sudjeluje dajući na taj način svoj obol općoj borbi zdrave Evrope za Novi Poredak.⁵⁸

Ipak, prema reakciji iz 1942. godine može se zaključiti kako je uredništvo Hrvatskoga Naroda njemački članak smatralo pogodnijim od domaćeg uratka, a ostalo je samo riješiti njegov problematičan *njemački* naglasak. Kao rezultat 9. studenoga 1942. godine nalazimo najesktremniji primjer recikliranja ranije objavljenog sadržaja u oba dnevna lista u cijelom promatranom razdoblju. On je kombinirao njemački članak iz 1941. godine, od kojega je iskorišteno više od tri četvrtine, s logikom i terminologijom članka objavljenog 10. studenoga 1941. godine u istom listu. Tako je primjerice paragraf:

⁵⁶ Hrvatski Narod, god. III, br. 267, 9.11.1941; Novi list, god. I, br. 193, 9.11.1941.

⁵⁷ Hrvatski Narod, god. III, br. 267, 9.11.1941.

⁵⁸ Hrvatski Narod, god. III, br. 268, 10.11.1941.

Na istoku i zapadu, na sjeveru i jugu odnijeli su njemački vojnici u ovom ratu samo pobjede Führerovim zastavama. Ove pobjede iskupljene su junaštvom i žrtvama u krvi, a na nama je, da istim povjerenjem i istom požrtvovnošću i istim pouzdanjem vjerujemo u pobjedu, kao što su vjerovali mrtvaci, kojima je posvećen današnji dan. A najbolje ćemo ih slaviti, ako će nam poslužiti uzorom požrtvornosti;⁵⁹

sljedeće godine zamijenjen tekstem:

Na svim stranama svijeta, na zemlji, u zraku i na moru, odnieli su njemački vojnici u ovom ratu samo pobjede Führerovim zastavama. Ove pobjede iskupljene su junaštvom i žrtvama u krvi, a na nama je, koji se zajednički borimo, na cijeloj udruženoj Europi, da s povjerenjem, požrtvovnošću i s pouzdanjem vjerujemo u pobjedu, kao što su u nju vjerovali prve plemenite žrtve pokreta za Novi Poredak u Europi, za dobrobit Europe i cijelog čovječanstva. Najbolje ćemo ih slaviti, ako nam posluže uzorom požrtvornosti.⁶⁰

Ovaj je princip primijenjen na cijeli tekst. Iz njega su – koliko je to bilo moguće – izbačeni dijelovi koji su glorificirali isključivo Treći Reich, a umjesto njih su ubačene sintagme poput *Novog Poretka*, *Nove Europe* i *zdrave uljudbe*, prepoznatljivi pojmovi kojima su ustaški režim i čitateljstvo baratali na dnevnoj bazi i s kojima su se u znatno većoj mjeri mogli poistovjetiti.⁶¹ Kako je na ovim primjerima vidljivo, članak je revidiran i po pitanju terminologije pa su tako *mrtvaci* iz 1941. sljedeće godine postali *prve plemenite žrtve*.

Naposlijetku je bio umetnut posve novi završetak članka koji je kroz motiv zajedničke borbe nastojao uključiti Nezavisnu Državu Hrvatsku u opći kontekst:

Zagreb će i ove godine na vidljivi način dati izražaj poštovanja plemenitim žrtvama nacionalsocijalističke revolucije u Munchenu. To će on učiniti puna srca i sviestan zajedništva s hrabrim njemačkim narodom čiji vojnici tvore narastrgljivu vezu s hrvatskim borcima koji su se pokazali njihovim doličnim drugovima u ovoj velikoj borbi.

Ideološkim elementima samoga puča u ovoj redakciji nije znatnije manipulirano i u tom smislu ne može se govoriti čak ni o temeljnim nastojanjima sinkretiziranja kulta nacističkih mučenika s ustaškim žrtvama koja smo mogli naći u govorima ustaških dužnosnika. *Izmjene i dopune* njemačkoga izvornika u Hrvatskom Narodu

⁵⁹ Hrvatski Narod, god. III, br. 267, 9.11.1941.

⁶⁰ Hrvatski Narod, god. IV, br. 576, 9.11.1942.

⁶¹ JELIĆ-BUTIĆ 1977: 150-152.

rezultirale su sadržajem koji je ideološki bio mnogo bliži interpretaciji ustaškog režima *koji se sa svojim vojnicima bori na našoj strani* iz govora Siegfrida Kaschea 1941. godine, nego primjerice *istodobnog sjećanja i svih ostalih palih boraca za novi svijet, kao i junaka ustaške Hrvatske* iz kasnijeg govora Danijela Crljena.

Uvodnici Nove Hrvatske, iako sofisticiraniji prilikom recikliranja ranije objavljenih sadržaja, metodološki i ideološki slijedili su isti obrazac interpretacije puča. Autorima je bilo bitno naglasiti važnost Minhenskoga puča za nacionalsocijalizam i Njemačku, pritom spominjati Europu i borbu protiv versajskog poretka gdje god je to bilo moguće te naposljetku, u jasno odvojenom paragrafu, u opći kontekst uključiti ustaški režim. Obzirom na kvalitetu interpretacije *kanona* Minhenskoga puča u Novoj Hrvatskoj obrađenu u prethodnom poglavlju, jasno je kako ni sinkretistički naponi nisu mogli biti spektakularni. Tako završni paragraf uvodnika od 9. studenoga 1943. u Novoj Hrvatskoj započinje riječima:

Hrvatski narod, koji se danas rame uz rame s nacionalsocijalističkom Njemačkom nalazi u sudbinskoj borbi, već je pred 20 godina s najvećim simpatijama gledao na borbu, koju je tada poveo nacionalsocijalizam, znajući da će pobjeda onih ideja, koji si je on postavio omogućiti i nama Hrvatima da zbacimo sa sebe težki jaram, koji nam je jednako kao i njemačkom narodu bio nametnut godine 1918;⁶²

dok je uvodnik istoga lista od 8. studenoga 1942. godine završavao rečenicom:

Davanje počasti prvim borcima nacionalsocijalističkog pokreta znači ujedno priznanje onim velikim idejama, koje su preporodile Veliki Njemački Reich i gotovo cijelu Europu, a u okviru kojih je hrvatski narod postigao svoju državnu slobodu i preporod narodnog života.⁶³

Osnovno je obilježje oba lista kroz cijelo promatrano razdoblje ostalo upravo ovakvo, krajnje rudimentarno pozicioniranje ustaškog režima u kontekst obilježavanja obljetnica Minhenskoga puča. Temeljni cilj ovih članaka bio istaknuti ulogu Nezavisne Države Hrvatske u ratnim naporima i naglasiti kako je puč bio jedan od ključnih ideoloških trenutaka nacionalsocijalizma, koji je pak bio glavni katalizator promjena koje su dovele do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske.

Pritom valja istaknuti jednu bitnu iznimku. U jeku najžustrije *borbe* autora Nove Hrvatske s logikom i toponimijom minhenskih ulica i trgova, u Hrvatskom Narodu je 9. studenoga 1943. godine osvanuo uvodnik pod naslovom *Godišnjica Münchenskih žrtava*, koji je unio novu dimenziju u obrađivanje ove teme u zagrebačkom dnevnom tisku i uistinu bio jedini članak koji je nastojao u potpunosti

⁶² Nova Hrvatska, god. III, br. 262, 9.11.1943.

⁶³ Nova Hrvatska, god. II, br. 263, 9.11.1942.

sinkretizirati ustaške i nacističke žrtve, ukazujući na ideološki potencijal Minhenskoga puča za ustaški režim. Zbog svega navedenoga ovaj uvodnik zaslužuje da mu se posveti posebna pozornost. Njegov je autor bio Alexander Seitz, jedna od istaknutih ličnosti ustaškoga režima. Seitz je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj obavljao razne visoke funkcije, od tajnika u Predsjedništvu vlade, glavnoga tajnika u MUP-u i tajnika u Ministarstvu skrbi, osim toga u razdoblju od 1941. do 1944. godine bio je državni savezničar staleških i drugih postrojbi, od lipnja 1941. godine obnašao je dužnost je povjerenika u Glavnom ustaškom stanu, a bio je i saborski zastupnik.⁶⁴ Uz razgranatu političku djelatnost, Seitz je bio autor brojnih članaka u *Spremnosti*, centralnom ustaškom tjedniku u kojem su glavnu riječ vodili Ivo Bogdan i Tijas Mortigijija, doajeni novinstva Nezavisne Države Hrvatske,⁶⁵ a čije je programatsko usmjerenje najbolje opisao Fadil Ademović: *Po izboru tema i načinu pisanja reklo bi se da je „Spremnost“ preuzela zadatak da više formira čovjeka ustaške države nego da ga informira.*⁶⁶ Do trenutka objavljivanja Seitzovoga uvodnika najdalje što se u sinkretiziranju nacionalsocijalističke i ustaške ideologije povodom obljetnica Minhenskoga puča uspjelo postići bile su oprezne i šablonizirane sintagme o *zajedničkoj borbi za Novi Poredak i Novu Europu*, uz povremeno korištenje zajedničkog motiva *žrtava*.

Seitzov pak uvodnik posve nekarakteristično započinje riječima: *Uztrajati uz ideju, - to predstavlja najljepšu i najuznositiju pojavu našeg vremena. Ta je vlastitost dana samo odabranoj manjini, ali sudbina ideja i ovisi samo o držanju manjina.*⁶⁷ Već uvodna napomena jasno daje do znanja koliko je vješto autor baratao ideološkim elementima nacionalsocijalizma. Motiv *manjine* u bespoštednoj borbi koja je nerijetko rezultirala *mučeničkom smrću* prvih nacionalsocijalista bio je jedan od središnjih ideoloških motiva nacističkoga *Kampfzeita*, razdoblja uoči preuzimanja vlasti 1933. godine.⁶⁸ U skladu s tim, prvu polovinu članka autor je posvetio odnosu elitne *manjine*, kao homogenizirajućeg *odgojnog* elementa koji usmjerava, i *većine* koja iz ustrajnog rada manjine crpi snagu. Kako je Seitz u ovome potentnom motivu vidio temeljnu poveznicu nacionalsocijalizma i ustaškog pokreta jasno je naglasimo li kako u ovome dijelu članka autor ne spominje niti jedno ime ili režim, smišljeno dajući čitatelju da donese vlastite zaključke. Seitz se na sam Minhenski puč osvrće tek oko sredine članka, ali za razliku od svojih kolega, koji su se više ili manje uspješno bavili minhenskom toponimijom i *Novim Poretком*, njemu su bili zanimljivi isključivo simbolika i ideološki aspekti puča:

⁶⁴ *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941.-1945.* 1997: 356.

⁶⁵ NOVAK 2005: 288-290. Više o djelovanju Alexandra Seitzu u *Spremnosti*: MACAN 1998: 89-90.

⁶⁶ ADEMOVIĆ 2000: 103-106.

⁶⁷ Hrvatski Narod, god. V, br. 880, 9.11.1943.

⁶⁸ CASQUETE 2009: 275-276.

Iztaknuti u atmosferi poraza misao pobjede i narodnog preporoda - to je značilo čvrstoću značaja, nepokolebljivost volje i vjeru u pobjedu. Ustanak od 9. studenog 1923. svjedoči o tome. Šestnaest žrtava, koje su pale na povjestnom pohodu kroz München, značile su svjetlost koja je ukazivala nacionalsocijalizmu pod vodstvom Adolfa Hitlera put do pobjede, koja je izvojštena tek deset godina kasnije.

[...]

No - nacionalsocijalističko vodstvo nije nikada napuštalo rad na odgajanju, spremanju i daljnjem učvršćivanju one elite, koja je na sebi nosila teret borbe u danima uzpona. Ta elita predstavlja onu gvozdenu priču, koja je sposobna izdržati i najteže kušnje, kakve nužno nastupaju u toku povjestnog razvitka.⁶⁹

U nastavku, posredno se posve ruše granice između Pavelića i Hitlera, između nacionalsocijalista i ustaškog pokreta, novom formulacijom svega već izrečenog uz ponavljanje motiva *žrtve* i *gvozdene pričuve*, ovaj puta uključujući u taj kontekst i ustaški režim:

Ustaški pokret odpočeo je svojim djelovanjem pod veoma teškim okolnostima. Jedna odlučna manjina, pod vodstvom Poglavnika, odpočela je - za prilike tadanjeg vremena - gotovo bezizglednu borbu. Ali uvjerenje, da je na barjaku ustaške borbe izpisana velika ideja, koja tumači gledanje i ciljeve cjelokupnog hrvatstva, davalo je snagu toj manjini.

[...]

Oni koji su trpjeli, koji su pregarali, koji su prinosili žrtve, znali su, da predstavljaju gvozdenu priču za vrijeme, koje dolazi i koje u sebi krije teške kušnje. Oni su znali i znaju, da će u takvom času biti pozvani na daljnje prinašanje žrtava. Oni su ti, koji će ideju narodne slobode održati i u časovima kušnje, kojim obiluje poviest. Oni znadu, da barjak u njihovim rukama ne smije nikada klonuti.

Ni motiv *barjaka* u ovom članku se po svoj prilici nije pojavio slučajno. *Barjak krvi* (*Blutfahne*) u nacističkom ideološkom imaginariju smatrao se središnjom *relikvijom* Minhenskoga puča, *natopljenom krvlju mučenika*. On je tijekom nacističkih proslava i komemoracija iznošen u svečanim prilikama, primjerice prilikom obilježavanja obljetnica puča i tijekom nacističkih skupova u Nürnbergu kako bi se dodirima sa njime ritualno *posvetile* na skupovima prisutne nacističke zastave.⁷⁰ Pred sam kraj članka, kontekstualizirajući ovaj motiv prvo kao *barjak ustaške borbe*, da bi ga potom stavio u ruke onih *koji su prinosili žrtve*, upadljivo ne spominjući radi li se o nacistima ili ustašama, Seitz je uspješno izjednačio nacističke i ustaške *mučenike*. Zaključno, u završnom dijelu članka autor po-

⁶⁹ Hrvatski Narod, god. V, br. 880, 9.11.1943.

⁷⁰ Usp. VONDUNG 2005: 88-89; TAYLOR 1981: 507.

entira: *To je povjestni zadatak ustaškog pokreta, i dan Münchenskih žrtava daje mogućnost, da se taj povjestni zadatak ponovno iztakne. Ustaški pokret je jamac i čuvar hrvatske slobode i u tome leži njegova sveta zadaća.*

U ovoj reinterpretaciji Minhenski puč prestao je biti *strano tijelo*, Seitz ga – ideološki izjednačavajući Pavelića i Hitlera, nacionalsocijalizam i ustaštvo – u potpunosti *poustašuje*. Za njega je motiv *žrtava*, do kojega su rijetki stizali i na njemu se u pravilu zaustavljali, tek dio šire slike, ideološko *ljepilo* koje spaja *kušnje* i *svetu zadaću ustaškog pokreta*. Seitzov tekst otkriva ga kao osobu koja u odnosu na *konkurenciju* iznimno vješto manevrirala i baratala ideološkim i terminološkim aspektima Minhenskoga puča i ovaj je članak ostao zabilježen kao jedini konkretan pokušaj da se u radovima objavljivanim u zagrebačkom dnevnom tisku snažnije *odigra* dominantna ideološka *karta* koja je suštinski prožimala obilježavanje obljetnica Minhenskoga puča.

Zaključak

Zagrebački dnevni tisak u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, u prvom redu djelujući kao produžena propagandna ruka vlasti, pridavao je iznimnu pozornost obljetnicama Minhenskoga puča stvarajući dojam uzajamnoga poštovanja te ideološke i kulturne povezanosti ustaškoga režima i Trećega Reicha. Koliko je bitno bilo naglasiti značaj ovoga *spomendana*, a time i vezu Nezavisne Države Hrvatske i Trećega Reicha, možda najbolje pokazuju nastojanja uredništva Hrvatskoga Naroda 1944. godine, kada se, prvenstveno zbog izostanka uobičajenih sadržaja, ova tema na bilo koji način nastojala povezati sa redovnim vijestima koje bi ionako našle mjesto na stranicama lista. Obilježavanje ovih obljetnica ustaške su vlasti doživljavale kao bitan simbol prijateljstva i savezništva, a tisak je u prenošenju te poruke igrao ključnu ulogu.

Ipak, dok su na prvi pogled znatna količina sadržaja te bogato grafički i tekstualno opremljene stranice dnevnoga tiska davali dojam važnosti obljetnica Minhenskoga puča, analiza pratećih sadržaja koju omogućuje slojevitost ideoloških aspekata puča, s rasponom od konkretnih činjenica poput broja žrtava i glavnih protagonista do zahtjevnijih pseudoreligijskih elemenata, donosi posve drugačiju sliku. Nakon analize jasno je uočljiva dihotomija između količine sadržaja posvećenoga obilježavanju obljetnica i njegove kvalitete. Narav poremećaja do kojih je dolazilo u kvalitativnom dijelu ovoga spektra velikim dijelom proizlazi iz inherentne logike djelovanja sustava državne cenzure koji diktira hiperprodukciju, istovremeno iz ideoloških razloga neposredno i posredno, kroz aparat državne cenzure i autocenzuru koju takav sustav potencira, onemogućavajući slobodu interpretacije i zadržavajući je kao privilegij ideologa i teoretičara. S druge strane, uz posve razumljiv strah od ideološkog zastranjivanja i posljedica kojima bi ono moglo rezultirati, kao bitan problem valja izdvojiti i ograničeno znanje autora o

samoj temi koje, kako je prikazano, nije bilo ograničeno na novinare i uredništva, već i na pojedine istaknute državne dužnosnike.

Svi ovi problemi manifestirali su se u šabloniziranom pristupu autora čiji su radovi kvalitetu završnoga proizvoda u potpunosti podređivali kvantiteti. Većina je tekstova bila temeljena na ranije objavljenim radovima, bilo da se radilo o prenošenju govora i agencijskih vijesti ili recikliranju i preformulaciji već objavljenih autorskih uradaka pri čemu su plodno tlo nalazili panegirici koji su temeljno nerazumijevanje problema nastojali prikriti rudimentarnim ideološkim podilaženjem, kićenom formom i svođenjem na najmanji dokučiv zajednički nazivnik.

Ovakav postupak ne treba čuditi. Pozivanje na ranije objavljen članak moglo je u potpunosti prikriti nepoznavanje materije i/ili nezainteresiranost autora za temu. Osim toga, posve je moguće kako je i pitanje legitimnosti interpretacije bilo razlog ovakvoga postupka. Pojednostavljeno, ako bi se i ispostavilo kako je pojedini članak iz nekoga razloga bio problematičan, uvijek se moglo pozvati na izvor pogreške u ranije objavljenom materijalu čime bi po svoj prilici bila umanjena odgovornost autora, dok se u slučaju prenošenja autorizirane agencijske vijesti ne može ni postaviti pitanje odgovornosti uredništva.

Posljedično, kao opreka količini sadržaja posvećenih ovoj temi, njihovi sinkretistički i aproprijacijski dosezi bili su iznimno ograničeni. Najviše što se ovim člancima uspjelo postići bilo je površno svrstavanje Nezavisne Države Hrvatske na stranu onih koji puč smatraju dijelom svoga ideološkog imaginarija, bez znatnijih nastojanja dubinskoga sinkretiziranja nacionalsocijalističke i ustaške ideologije. Kontrast koji nudi članak Alexandera Seitza nasuprot svim ostalima može poslužiti kao lakmus. On jasno ukazuje kako je znatan reinterpretativni prostor uistinu postojao, a razloge što je taj prostor većini slučajeva ostao neiskorišten možemo tražiti u nedostatku vještine, znanja, hrabrosti i/ili interesa za bavljenje ovom temom od strane većine autora.

Bibliografija

Arhivska građa

Hrvatski Državni Arhiv, fond 212, Predsjedništvo vlade NDH

Hrvatski Državni Arhiv, fond 237, Glavno ravnateljstvo za promičbu pri Predsjedništvu Vlade NDH

Hrvatski Državni Arhiv, fond 239, Hrvatski dojavni ured *Croatia*

Hrvatski Državni Arhiv, fond 1078, Hrvatska izvještajna služba pri Predsjedništvu Vlade NDH

Periodika

Hrvatski Narod

Novi List/Nova Hrvatska

Objavljena izvorna građa

HITLER, Adolf. 1999. *Mein Kampf: Moja borba*. Prijevod sa njemačkog jezika Zdenka Bošković. Urednik dr. Franjo Letić. Grafička i likovna priprema Mladen Letić. Zagreb: Croatiaprojekt.

Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske. 1942. Zagreb: Državni izvještajni i promičbeni ured.

Literatura

ADEMOVIĆ, Fadil. 2000. *Novinstvo i ustaška propaganda u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj: štampa i radio u Bosni i Hercegovini: (1941.-1945.)* Sarajevo: Media Centar, Nezavisna udruga profesionalnih novinara BiH.

BAIRD, Jay W. 1990. *To Die for Germany: Heroes in the Nazi Pantheon*. Bloomington: Indiana University Press.

BRKLJAČIĆ, Maja, Sandra Prlenda (prir.). 2006. *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

CASQUETE, Jesus. 2009. Martyr Construction and the Politics of Death in National Socialism. *Totalitarian Movements and Political Religions* 10, br. 3-4: 265-283.

CONNERTON, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.

DORNBERG, John. 1982. *The Putsch that Failed: Munich 1923: Hitler's Rehearsal for Power*. London: Weidefeld and Nicolson.

HOBBSAWM, Eric. 2006. Izmišljanje tradicije. U Brkljačić i Prlenda 2006. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: 137-150.

JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta. 1977. *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Školska knjiga.

KERSHAW, Ian. 2001a. *Hitler 1889-1936: Hubris*. London, New York, Ringwood, Toronto, New Delhi, Rosebank, Auckland: Penguin Books.

- KERSHAW, Ian. 2001b. *Hitler 1936-1945: Nemesis*. London, New York, Camberwell, Toronto, New Delhi, Rosebank, Auckland: Penguin Books.
- LABUS, Alan. 2010. Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. *Studia Lexicographica* 3, br. 1-2: 99-126.
- LAMBERT, Peter. 2007. Heroisation and Demonisation in the Third Reich: The Consensus-building Value of a Nazi Pantheon of Heroes. *Totalitarian Movements and Political Religions* 8, br. 3-4: 523-546.
- MACAN, Trpimir. 1998. *Spremnost: 1942-1945*. Zagreb: Matica hrvatska.
- NOVAK, Božidar. 2005. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- NOVAK, Božidar. 2007. Smrtna presuda građanskome novinarstvu. *Medianali* 1, br. 2: 149-162.
- STANIĆ, Jelena, Lana ŠAKAJA i Lana SLAVUJ. 2009. Preimenovanja zagrebačkih ulica i trgova. *Migracijske i etničke teme* 25, br. 1-2: 89-124.
- TAYLOR, Simon. 1981. Symbol and Ritual under National Socialism. *The British Journal of Sociology* 32, br. 4: 504-520.
- Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941. - 1945*. 1997. Ur. Darko Stuparić. Zagreb: Minerva: 356.
- VONDUNG, Klaus. 2005. National Socialism as a Political Religion: Potentials and Limits of an Analytical Concept. *Totalitarian Movements and Political Religions* 6, br. 1: 87-95.

The Beer Hall Putsch Anniversaries in the Daily Newspapers of the Independent State of Croatia

The Munich *Beer Hall Putsch* anniversaries on November 9 were annually celebrated in Zagreb in the period from 1941 to 1944, emphasizing strong ideological ties between the Independent State of Croatia and the Third Reich. Newspapers, guided and instructed by an elaborate system of state censorship, were instrumental in transmitting this message of friendship to the general public. The paper analyses the method by which the ideological and pseudo-religious aspects of the *Beer Hall Putsch* anniversaries were introduced to the Croatian public through editorials and other articles in daily newspapers.

Daily newspapers of the Independent State of Croatia, acting as an extended arm of regime propaganda, attributed exceptional attention to the *Beer Hall Putsch* anniversaries creating the impression of mutual respect and ideological and cultural connection of the *Ustaša* regime and the Third Reich. The state censorship apparatus dictated hyperproduction in covering any *important international event* and *Beer Hall Putsch* anniversaries certainly fell into this category. The topic was to be addressed throughout week's time, explaining the importance of the event itself and continuing with speeches concerning the event and their reception in the allied and neutral press.

On the other hand, the authors were only partially familiar with the topic. Analysis of the texts related to the *Beer Hall Putsch* anniversaries in the daily newspapers *Hrvatski Narod*, the official newspaper of the *Ustaša* movement, and *Nova Hrvatska* shows a clear dichotomy between the quantity and quality of content concerning the topic, revealing the texts to be riddled with factographic errors and questionable ideological interpretations. The most common errors and the most *clear-cut* examples of the authors' lack of knowledge on the subject are the ones found in *Nova Hrvatska*, placing the skirmish that resulted in the death of the nationalsocialist *martyrs* on Königsplatz, instead of Odeonsplatz where it actually took place. Not only did this interpretation repeat in years 1942. through 1944., but was also repeated in a speech held by *Ustaša* dignitary Ivan Musa on November 9. 1944. in Zagreb, proving that by that time the problem had reached far beyond the confines of newspaper editorials. Majority of the Putsch-related articles were in fact heavily based on various previously published works and texts received via news agencies, with panegyric form serving to conceal the lack of basic knowledge of the original event.

Key words: München Beer Hall Putsch, Nazi ideology, newspapers in the Independent State of Croatia, state censorship

Ključne riječi: Minhenski puč, nacistička ideologija, novinstvo Nezavisne Države Hrvatske, cenzura medija

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 46

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2014.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 46

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vlatko Previšić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suвременa povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb

Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Ivanka Cokol

Lektura

Jadranka Brnčić

Tisak

Web2tisak, Zagreb

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*